

Թէ՛ հիմակուան երկրասարդաց գրութեան ոճն սիրուն է՝ ոչ որ կրնայ հաստատել: Ընդհակառակն՝ այս մասին ձեռնհաս դատաւորը գրելիք է միշտ բռնազօրեիկ, անհամ ու շատ անգամ գռնհիկ ու փոխառեալ զարժուածներով պշնեալ գրութեան վրայ կը գանգատին: Բայց պէտք չէ մոռնալ՝ թէ շատ շատ աննպաստաւոր պարագաներ ի միասին կ'ազդեն, որոնցմէ արդի երկրասարդը չի կրնար այնպէս գիւրաւ խուսափել: Կախ՝ ընտանեկան խօսակցութեան լեզուն, որ գրաւորէն երթնելով կը շեղէ. յետոյ երկու հին լեզուաց՝ այսինքն լատիներէնի եւ յունարէնի, եւ այս կամ այն նորագոյն լեզուի մշակութիւնն երկրասարդին հոգեկան կարողութիւնն այնպէս կը գրաւեն եւ միանգամայն կը ցրուեն, որ իւր մայրենի այսինքն՝ ազգային լեզուին պահանջմունքը լիովին կատարելու է հարկէ անտաակ կ'ըլլայ: Աւելցուր ասոր վրայ բազմակողմանի եւ պառակտեալ ընթերցուածն, որ զաշակերան հովերուն ամէն ուղղութեամբ կը զարնէ: Ինչու որ դպրոցական գրքերն՝ իւրաքանչիւր յատուկ ոճն ունին. իսկ (գերմանական) հատընտիր ընթերցուածոյ գիրքն՝ որուն պաշտօնն է ցիր ու ցցան գեղեցիկ կտորներն հաւաքել, մասնագրաց թուոյն չափ՝ տարբեր ոճեր կ'ընծայէ: Ամէնէն վերջին արգելքն է առանձնական ընթերցանածը. եւ ո՛վ չի գիտեր՝ որ ուսումնասեւելիկ երկրասարդը ամէն ձեռք ինկած գիրքն անխորի կ'առնուէ՝ կը կարդան: Իսկ այն բոլոր յառաջ բերուածին վրայ կը ծածանի ժամանակիս խաբեպատիր ճոռումբանութեան ճիւղաղը: Արդ՝ ամենեւին զարմանք չէ, որ այս ամէնն առանց ազդեցութեան չի մնար. եւ երկրասարդաց գրութեան վրայ միայն դժգոյն եւ գունատ բծեր կը թողու:

Բայց ի՞նչ է ասոր դարմանը. արդեօք պէտք չ'են երկրասարդը գիրք կարդալ. ո՛չ երբէք: Աղէկ գրքեր պէտք է կարդալ եւ յաճախ կարդալ. պէտք է անոնց մէջ խորամուխ ըլլալ եւ մեղի զանոնք մտերիմ ընել: Անոնց մտերմութենէն անշուշտ այնպէս կ'օգտուինք՝ ինչպէս բարի եւ առաքինի մարդիկներէն, զորոնք ճանչնալու բախան ունեցած ենք:

Ուրեմն ինչիրը միայն անոր վրայ կրնայ ըլլալ՝ թէ երկրասարդը ի՞նչ գիրք կարդալով կրնան գեղեցիկ ոճ ստանալ: Վարժարանի՝ այսինքն գիմնասիոնի աշակերտը՝ հին դասական մատենագրաց մէջ շատ ընտիր օրինակներ ունին: Ստոյգ է, Դեմոսթենէս եւ Ցակիտոս՝ այս երկու իշխանը ոճոյ, աշակերտներուն միշտ անմատոյց

եւ օտար կը մնան: Կիկերոն՝ մեր Շիլլեռն պէս, իւր ճարտարախօս եւ ծաղկահիւս գրութեամբը՝ վտանգաւոր օրինակ մըն է. ինչու որ երկրասարդը այն պաճուռանաց վրայ գմայլելով՝ իրենց ուշագրութիւնն հոն կը դարձնեն, եւ ասով միայն իրենք զիրենք կը խաբեն. որովհետեւ ընտիր ոճին էութիւնն անոնց վրայ չի կայանար, այլ յայնմ՝ որ ամբողջական, կատարեալ խորհուրդ մը այնպիսի բառերով, դարժուածներով եւ զաստուրութեամբ բացատրութի՝ որ չէ թէ միայն լուսաւոր ըլլայ, այլ նաեւ — եւ հոն է միտ գեղելու բանը — խորհուրդն յղացողին դիտաւորութեան համեմատ տպաւորութիւն յառաջ բերէ: Բայց ոճին աշակերտը ի կեսար եւ ի քսենոփոն այնպիսի ընտիր օրինակներ, որոնցմէ աւելին չէ կրնար բաղձացուիլ: Այս երկու մատենագիրք իրենց համար սահմանեալ ժամանակն աւարտելէն վերջը, պէտք չէ որ մէկ գի գրուին. այլ՝ գրուինք միանգամ բացուած ըլլալով, անոնց սեմաքն ստեպ կոխեն, եւ սիրով եւ յօժարութեամբ ի նոսրի գեգեբեն: Այս մատենագիրքն այնու եւս պէտք են երկրասարդաց սէրը վաստկել, որ իրենց գրութիւնքն ըստ մասին ուղեւորութեանց ստորագրութիւններ կը բովանդակեն, զորոնք շատ սիրով կը կարդան: Իսկ Կեսարու «գաղղիական պատերազմի», եւ քսենոփոնի «Արշաւանքն» այնպիսի ոճ մը կ'ընծայեն, որ յամենայն ժամանակս իբրեւ առաջնակարգ օրինակ պիտի համարուին, որովհետեւ պարզութեան եւ պայծառութեան արժէքն երբեք չի նուստանար:

Այս երկու մատենագիրքները պէտք է ուրեմն յաճախ կարդալ ու թարգմանել: Հաւատարիմ մնալով հեղինակին՝ պէտք է իւրեքանչիւր խորհուրդն այնպէս թարգմանելու ջանալ ազգային լեզուաւ՝ ինչպէս որ հեղինակն անշուշտ կ'ընէր՝ եթէ գերմանացի ըլլար: Բնական բան է՝ որ այսպիսի ճգնալից զբաղմունք մը մեծամեծ օգուտներ յառաջ կը բերէ:

Հոս վերոյիշեալ ուսուցիւն ինչ ինչ գրքեր, քեր յառաջ կը բերէ, որոնք իրեն ազգայնոց սոյն վախճանին կրնան ծառայել: այսպէս՝ Կլիմեդարաց հրատարակած ժողովրդական առասպելներն, Լէսսինի ստակները, Կեօթէի՝ Բանաստեղծութիւն եւ ճշմարտութիւն՝ գործը եւ ուրիշ քանի մը գրքեր: Ասոնցմով՝ կ'ըսէ նոյն ուսուցիչը, պէտք է մարդ գերմաներէն լեզուի ոգւոյն թափանցել՝ ստեպ կարդալով եւ ընդօրինակելով: Այ՞ն՝ նաեւ ընդօրինակելով՝ Դեմոսթենէս՝ ինչպէս մեղի հասած աւանդութիւնը կը

պատմէ, Թուկիդիդէսը մեծ պատմական գործն ուժ անգամ օրինակած է: Այսպիսի բան մ'այսօրան օրս՝ ոչ որ պիտի կարողանայ ընել, Բայց առ՝ սիրելիս, Լէսսինի մէկ առակն եւ օրինակէ քանի մ'անգամ, եւ ստեպ ձայնիւ կարգաւ, ապա երկրորդ մը, երրորդ մը եւ այսպէս անձաններ յառաջ գնաւ. եւ քիչ ժամանակէն կը տեսնեմ թէ որչափ բան քեզի յարած մնաց եւ որչափ յառաջադիմեցիր:

Իսկ երբ որ մարդ գրելու սկիզբ կ'ընէ՝ երկու բան միշտ աշաց առջեւ ունենալու է: Դախ ինչ որ Լէսսինի խորհուրդ կու տայ եւ անձամբ ալ ամբողջ կեանքին մէջ գործադրած է. այսինքն՝ «Գրե այնպէս ինչպէս կը խօսիս, ան աստեւ գեղեցիկ կը գրես»: Ինչպէս որ ընկերութեան մէջ անբնական կերպով խօսող մարդիկ ուրիշներուն ծիծաղելի կ'ըլլան, այսպէս ալ բռնազբօսիկ գրողներին մը զընթերցողը կը զուռեցնեն: Այս պակասութիւնը գրելիժէ ամէն սկսանողաց յատուկ է. առերեւոյթ բարձր ոճ եւ փոխառեալ, մուրացածոյ աստիճաններ, որոնցմով գեղեցիկ մտածութիւններէն զուրկ պարբերութիւնները կրցածնուն չափ կը խճողեն: Ուր բարձր ոճ գործածուած Տարկ կոյ՝ Տոն բնութիւնն ինքնին կ'ազդէ: Երկրորդ՝ միտ դնելու է, ինչ որ Վեթէ կ'ըսէ. «Մարդկանց հետ վարուելով եւ խօսակցելով, դարձեալ կարգացած օրինակներով, ինչպէս նաեւ անձնական խորհուրդներով վերջապէս ճանչցալ որ ջրոտ, ճապող եւ անշնանակ ոճ մը թօմափելու ուրիշ հնարք չկայ, բայց եթէ որոշ, բացայայտ ու համառօտ գրելու աշխատիք»: Ուրեմն ամէն խորհուրդ կարելի եղածին չափ պարզ ներկայացնել՝ ոչ շարդադիւք, ոչ երկայնաբանել՝ ինչ որ երկու խօսքով բացատրել կարելի է. պարբերութիւնքն ոչ տարապարտ շաղկունքն՝ երբ մի միայն կարճ պարբերութիւն մը լիութիւն կը բաւէ: Կ'ըսուի թէ մեզի հանդիպած իրերն այնպէս պէտք է ընդունիլ, ինչպէս որ կու գան. արդ՝ իրերն ալ այնպէս պէտք է ներկայացնել, ինչպէս որ են: Ինչ որ մարդ չի գիտեր՝ անոր վրայ ոչ խօսելու. եւ ոչ ալ գրելու է: Թէեւ ամէն մարդ չկարենայ գեղեցիկ գրել, որովհետեւ ասիկայ առանձնաբաշխ պարզ եւ բնութեան, բայց ամէն մարդ կարող է եւ պէտք է պարզ ու բացայայտ գրել. եւ առ այս փոքր ինչ աշխատութիւն միայն կը պահանջուի:

Ով որ այդէկ գրել կ'ուզէ՝ պէտք է որ շատ գրէ: Միայն յաճախ կրթութեամբ ուժեղ կ'ըլլանք: Վերը առաջարկուած հրահանգները

բաւական զբաղում կ'ընծայեն. բայց մարդ պէտք է ինքնին ձեռնամուխ ըլլալ: Դախ՝ կարգացածներէն համառօտ քաղուած ընելով՝ Երկրորդ՝ վստիքեամբ գրուածը՝ պարզ ոճի դարձնելով: Այսպէս՝ Շիլլէս իւր արձակ գրուածոց ամէն հատածին մէջ գլխաւոր մտածութիւն մը կ'առնու, ու զայն միշտ նորանոր ու ճարտար կերպով կը բացատրէ: Եթէ փորձ փորձենք Նոյն մտածութիւնը մտք գրաւելու եւ մերկ յամենայն զարդուց ներկայացնելու, կը համոզուինք՝ որ աս ալ առանց աշխատութեան եւ առանց արուեստի չի յաղորդի:

Սակէ զատ՝ գրողներն վարժելու ուրիշ միջոց ալ կայ, այսինքն՝ Օրագիր կամ Յիշատակարան մը բռնել եւ ամէն օր գրել երկտող բան մը գրի առնել: Այս վարժութիւններով Նաեւ ըստ կերպական մասին, իւր բարին ունէր, որովհետեւ յիշատակարանի ստացիլն ամէն օր գրելու կը զորդէ: Եւ եթէ մարդ սովորութիւն ընէ՝ իրեն հանդիպածը կամ միտքն ինկած գեղեցիկ խորհուրդն անկեղծութեամբ գրի առնելու եւ ամէն շինծու յաւելածներէն խորշի, ան աստեւ թէ միտքն ու ոճն, եւ թէ սիրտը մեծամեծ շահեր կը շահին: — Այսչափս՝ վերջիւնեալ ուսուցիչն:

Մենք այս բաններուն վրայ միայն ինչ ինչ փոքր դիտողութիւններ կ'ուզենք անցընել: Դախ՝ կարգալով ուսուցչին գանգատանքն աննպատակաւ որ պարագաներու նկատմամբ, չենք կրնար զարմանելիս բուրդովին զսպել, երբ կը մտածենք՝ թէ մերայինք անհամամատ աւելի աննպատակաւ որ գրից մէջ են, եւ սակայն ազգասիրական զգածմամբ ոգեւորեալ՝ իրենց բնիկ լեզուի մշակութիւնն ղանջ չեն առնել: Եւ ստուգիւ. միթէ փոքր բան է Հայուն համար օտար աշխարհներ բնակիլ, եւ օտարը իւր մայրենի լեզուն կոչել: Միթէ փոքր բան է, երբ մանուկ մ'ազգային լեզուն Տաղիւ թոթովելու կը սկսի, անդէն օտարտոն հնչուածներ անոր աւանդն անհաճոյ կը բաբախն եւ յիշողութեան մէջ գաղտագողի սպրդելու կ'աշխատին: Միթէ փոքր բան է մերայինց համար ստիպուած ըլլալ շատ մը լեզուներ սորվիլ օրուան հացն հոգալու համար, եւ իրենց խորհուրդներն մերթի յա եւ մերթի ան լեզուաւ զգեստաւորելու, երբ գործածած լեզուաց նկարագիրն իրարու հակառակ է: Ինչպէս որ հակառակաշունչ հովերէն այնկոծ նաւակ մը երեքեալ կը տատանի, այսպէս միշտ ամբողջեալ են այնպիսի անձանց խորհուրդք եւ մտածութիւնք. եւ շատ մեծ ձգտաց պէտք կայ,

եթէ կ'ուզուի անոնց խաղաղ, միակերպ եւ վախճանադէմ ուղղութիւն մէ տալ:

Ձանց առնելով ուրիշ գծաւորութեանց վրայ խօսիլն, որոնք առջիններէն ունին նուազ հանրածանօթ են, անցնինք երկրորդ դիտողութեան: Մեր հայերէն լեզուն կրկին ըլլալով՝ այսինքն՝ հին կամ գրաբար, եւ արդի լեզու, ի հարկէ կրկին ալ մշակութիւն կը պահանջէ: Գրաբարի համար՝ կրնանք գոհութեամբ սրտի ըսել, թէ ունինք շատ ընտիր մատեան մը, որուն կիրառութիւնն ստուգիլ գեղեցիկ, պարզ եւ յստակ գրութեան կրնայ առաջնորդել: Թէպէտ եւ թարգմանութիւն է եւ ազատ չէ փոքր թեւորութիւններէն, սակայն լաւ ընթերցուածոյ գրքի մ'ամեն յստակութիւններն ունի, եւ այն գերազանց կերպով: Այս մատեանն է աւասիկ Նոր Կտակարան, եւ ի մասնաւորի Քրիստոսի Տեառն մերոյ պատմութիւնն, զոր Աւետարանագիրք մեզի կ'աւանդեն: Բայց աւա՞ղ որ արդի լեզուին համար այսպիսի ընտիր միջոց չունինք: Գաւառաբարբառները մեկ կողմանէ, իսկ միւս կողմանէ շատ մը մատենագրաց կեդոնքն՝ օրպէս թէ իրենք ամեն լեզուական օրինաց գեր ի վերոյ ըլլան, եւ իրաւունք ունենան պատուական՝ բայց դեռեւս տկար լեզու մը պատառելու եւ ըստ քմաց կարկանդակ — այս ցաւալի պարագաներն՝ այնպիսի թուումը մը կը կազմեն, որ ցորչափ կանգուն է՝ արդի լեզուին բաղձալի մշակութիւնն ու զարգացումն անկարելի կ'ընէ:

Գանք վերապէս մեր երրորդ դիտողութեան: Չենք ուզեր յանուանէ կոչել մեր յարմար համարած գրքերը արդի լեզուին համար: Իւրաքանչիւր ուսուցիչ թող իւր խոհական դատաստանան ընտրէ յստակ եւ պարզ ոճով մատեններ, եւ անոնց վրայէն հրահանգէ ձեռնասուն աշակերտները: Նոյն իսկ ուսումնաւարտ երիտասարդը լաւ կ'ընեն՝ եթէ այս մեր խորհրդոյն հետեւին: Բայց ասով բարձր եւ վեճեմ գրութեանը չենք դատապարտեր, անոնց ընթերցուածն ալ բարի եւ օգտակար է՝ եթէ ցանցաւ կ'ըլլայ: Իբրեւ գլուխ բանից կ'ըսենք թէ պարզ ընթերցումնքն՝ ամենօրեայ դիւրամարս եւ մեղաբար կերակուր է. իսկ մեկալը տնտկան ինքնոյից գծաւորամարս եւ արիւնայոյց խորտիկ:

Հ. Ռ. Պ.

ՔԱՆԱՍՑԵՂՉԵԱԿԱՆ

ՄԱՐԿԱՐԻՑ ԵՒ ՄԱՐԿԱՐԻՑ

Յոր նախ տեսայ զքեզ հարսանեաց զգեստով, Մազբու հիւսած դալար միտի միտերով, Որ կ'ընթայիր ուրախութեամբ ի խորան Եւ մարգարիտ շողջողային քո վըրան: Ըսի մտքս, առջիկ աղբալի մի խնայար: Ես քան զիտեմ, ուրեք սարսիմ հողահար. Ոչ միշտ պիտի օտոնի աշնոր լուսավորտ: Եստ չեղ արտուրը դառնայ փոփի մարգարիտ:

* * *

Իսկ այժմ որ տեսնեմ զքեզ սեւազգնաց, Նոյն խորանին առջի ի ծոռը գետնամած, Ամսինթար աշնոր ուղղած դէպ յերկին Պարատնով զգնու պայնաց Պաշտպանին: Դարձեալ կ'ըսեմ, սորէ ալացող դառն ցօղ, Ամենամոլի գիշերն ալ աստու տայ իւր ջուր: Ես քան զիտեմ պարզեւորդ յոյս ծըլանիտ: Եստ չեղ արտուրը դառնայ փոփի մարգարիտ: Զմիտմիտ:

ՏԻՐԱՆ Հ. ՂԱՍՄԱՐԵԱՆ

ԱՅՏԻՐԵ ԸՌԻՒՅԻՐ

(Իրիւրերթ)

Լուր, սիրելիս, պատմեց երկէ իմ մի ծառայ, Թէ առիծի մ'իջնչակ ծնողն ազատեցար: “Տուն կ'երթայի եւ միայնակ տնէ մ'“Նոռու: Ըսող դաշտ երկար առանց թըփի կամ ծառերու, Յանկարծ տեսայ շատ հեռուն առիծ մը զաւ, Պոփի դարձած իմ հետէն զար քալլ առ քալլ: Ես երթայի կամ կնայի՝ ինչն ալ Նոյն միշտ: Կ'ընէ իմ պէս, եւ հաստար քալլ առիծը միշտ: Եստ ծառերով հանդարտ կնարս եւ չէր շարժեր, Թուէր թէ իմ հասնել կ'ուզէր միայն գիշեր:

Առիծ ցեղիկ մարդու վրայ չի գար ընաւ, Մակայն գիշեր թէ հոս հասնի քանդս քուսաւ, Եթէ չի գար փախստական մի ծոլերու: Ողջ ողջ իմ տիղս այս գազանին զինք զոհելու: Հայեցայ յաջ հայեցայ ծախ յոյս ըննաց, Չեկաւ մէկ հատ որ իմ լինէր փրկանք կենաց: Տունն հասնելու երկու լաւ ծամ ունէի դեռ, Մինչ հասնէի՝ մութն կ'իջնար կ'ըլլար գիշեր: Եռտուվ երթամ, սակայն վըրաս կ'յարձակի նա, Վատ թշնամայ այսու իսկոյն կ'արհաւայ: Դիմնցի ելլեմ, սակայն դարձեալ կը յարձակի, Միակ միջոց է զինք քեզի յանկարծակի:

Տրտում գնացի յառաջ. արեւը մտաւ, մար, Այ գիս պատեց, զազանք կ'ըլլէր արհաւար: Տեսայ անդին մի ապառաժ քարձաւանդակ Հոս ծաղկաւէտ հովտի մը մէջ ցեց լերս տակ: Հոն վազեցի. անոր մէջտեղ գտայ ապաւն: Առիծն իրեն հնչալ քայլեր շուտցուր արդէն: Կամայ կամայ իմ մտեցաւ անձ զազան, Հագիւ տեսայ որ պարտաւորուէր յանդուգն ոտման Թէ միմիջամ առիծն ոտմու գիտէի արդ, Եւ զիտուի՝ ետ կը դառնայ անթաւանդաւ: Բայց ընչ ընեմ եւ զազանին որ սքեւաւի: Բիւ ծամանակ եւ քիւ միջոց է աստ տակի:

Այնպէս շուտով երկրցայ Նեղ սալին վըրայ: Որ ալ իրմէ Նոյն վայրկերնի շտեմարեցայ: Տեց գաւազանս ըրի ծախ կողմ կնարիս, Այսու հասնել եւ ուզեց ճշգրտակիւ,